

Crucile de la
SĂPÂNȚA,

*O colecție de epitafuri
din veselul cimitir maramureșean,
culese și comentate de ROXANA MIHALCEA*

Comentarii și îngrijirea ediției: Roxana Mihalcea
Textier, sculptor și pictor al Cimitirului Vesel: Dumitru Pop „Tincu“
Colaborator: Alexandru Filcu
Cuvânt înainte: Lucian-Valeriu Lefter
Redactori: Roxana Măciucă, Gabriel Tudor
Design copertă: Florian Constantin
Tehnoredactare: Liviu Stoica

Notă: Epitafurile din prezenta carte au fost supuse normelor de scriere actuale ale Academiei Române. Ortografia a fost actualizată în măsura în care nu s-a modificat pronunția cuvintelor.

CRUCILE DE LA SĂPÂNȚA

Copyright © 2017 Editura **ALL**

Toate drepturile rezervate.

ISBN 978-606-587-515-9

Descrierea CIP poate fi consultată la Biblioteca Națională a României,
Bd. Unirii nr. 22, sector 3, cod poștal 030833, București.

Grupul Editorial **ALL**:
Bd. Constructorilor nr. 20A, et. 3,
sector 6, cod 060512 – București
Tel.: 021 402 26 00
Fax: 021 402 26 10

www.all.ro

Editura **ALL** face parte din **Grupul Editorial ALL**.

/editura.all
allcafe.ro

Cuprins

Prefață	9
Bărbatul, soț și tată	15
Bărbatul și îndeletnicirile lui.....	35
Cei bisericoși și cu frică de Dumnezeu	65
Cei care au murit de tineri	71
Cei care au murit împăcați	87
Cei care au murit supărați	95
Cei care au rămas orfani sau văduvi	119
Cei care s-au bucurat de viață	141
Cei care sunt înmormântați cu alte rude.....	155
Cei de seamă în sat	167
Creatorul și soția sa	183
Femeia, soție și mamă.....	189
Femeia și îndeletnicirile ei.....	213
Motive ale morții	253
Soacra.....	271
Viața și pasiunile ei.....	275
Mic dicționar de arhaisme din Maramureș.....	283

Toate epitafurile din lume nu pot cuprinde dragostea și
recunoștința pe care le port bunicilor mei,
cei care mi-au îndrumat primii pași în viață
și m-au inspirat să scriu această carte.

Prefață

Imaginea înfloratelor cruci albastre din Cimitirul Vesel de la Săpânța a depășit de multă vreme spațiul românesc. Și nu atât culorilor vesele care împodobesc însemnele funerare se datorează celebritatea cimitirului, cât versurilor populare scrijelite pe lemn, care dezvăluie, scurt și cuprinzător, traseul vieții celui răposat. Izvorâte dintr-o cultură orală, întemeiată pe vers și rimă întru perpetuarea memoriei, originea epitafurilor de la Săpânța, înainte de a fi căutată în străfundurile culturii populare, trebuie identificată în perioada interbelică, începând cu anul 1935, la creatorul Cimitirului Vesel: Stan Ioan Pătraș (1908 –1977), al cărui continuator a fost, îndeosebi, Dumitru Pop Tincu. Meritul incontestabil al lucrării de față constă în adunarea a câteva sute de epitafuri lizibile. Comentariile autoarei, care însoțesc fiecare capitol, intermediază în mod fericit trecerea spre lectura textelor funerare, cu o necesară conotație beletristică accesibilă publicului contemporan, mai ales celui din mediul urban, mai puțin familiarizat cu riturile vieții rurale de odinioară. Nu întâmplător, autoarea recurge la povețele bunicului, atât de necesare în înțelegerea tradițiilor. De altfel, Roxana Mihalcea nu se află la prima sa experiență scriitoricească, fiind autoarea unui volum recent apărut: *Umbrela trăirilor mele*.

Pe crucile cimitirului se regăsește nu doar o radiografie a satului Săpânța, cu ocupațiile zilnice ale localnicilor și cu nenorocirile aducătoare de moarte, ci și una a întregii lumi. „Chemarea“ strămoșilor reprezintă un reper al comunității tradiționale. Din vechime, țăranul murea împăcat cu sine, dacă știa că a ajuns „în locul ce-am dorit / în mormântul străbunicii mele“, înmormântat alături de membrii familiei: „Aici este tatăl

meu / aici am venit și eu, / trei frați tineri am venit / la a nost tată-n mormânt“. Uneori, moartea era mai grabnică: „Aici dorm două femei – / baba și nepoata ei“, pentru că „moartea cea nemiloasă / m-a scos tânără de acasă / și m-a scos fără de rând / să stau nu știu până când / aici, într-o casă mică, / o nepoată și-o bunică“.

Epitafurile de la Săpânța conturează imaginea cotidiană a satului. Aflăm despre un anume Toaderu lui Colțun că avut doi copii și a fost meșter lemnar: „multe cruci am dăltuit“. Sau despre un alt gospodar, care făcea „piei pentru cojoace / lumea ca să se îmbrace“, iar despre altul că a lucrat „la pădure / cu drujba și cu săcure“. Meșter într-ale lemnului fusese și Toader Stan, mort la 80 de ani: „căsuri multe am ridicat / făcute din lemn de brad / și mai mi-o plăcut un a / să lucrez tâmplăria“.

Un cioban, Stan Gheorghe, era arvunit „păcurar cu anu' / și fac urdă, și fac caș/ și-l vând la piață-n oraș. / Stau cu stâna la pădure, / le păzesc să nu le fure, / să nu vie lupu' la noapte / să nu le rupă pe toate. / Și leg câinele la staul / și nu-l dau nici pentru aur. / Mărie-mi pune de toate, / de mâncări și de bucate / ca să am pe-o săptămână / cu ciobani de la stână / mâncai urdă și slănină, / nu ca tata jos în mină. / Bine-i a ședea la oi / și te culci pe mușuroi“.

Poștașul satului, Dioca Rusului, murise la numai 36 de ani: „Cu poșta când am venit / toată lumea m-a iubit. / Le-am dat poșta și-am plecat / și râzând eu i-am lăsat. / Nu știu, noroc n-am avut / ori bine nu am văzut, / de însurat, m-am însurat / c-o fetiță m-am aflat. / Mi-o fost a me alinare/ și-o las cu durere mare. / De necaz și supărare, / la om boala iute apare, / că năcaz eu am avut / și iute m-o pus în lut“. De tânăr, trecuse pragul veșniciei și Stan Iulian Gheorghe, zis și Dioca lui Stănuț: „Tu, moarte, nu ți-a fost milă, / m-ai băgat tânăr în tină / nu m-ai lăsat să trăiesc, / cu feciori să fecioresc, / părinții să-i îngrijesc“. Și Finta Ioan, tâmplar la Sighet, murise cu supărare, epitaful fiindu-i cântec de jale: „Dar boala din năcaz vine / și-o ajuns și pe la mine. / Când m-a făcut mama-n lume, / ceasurile n-o fost bune, / ceasurile o fost rele, / așa o fost zilele mele“.

Și accidentele sunt aducătoare de moarte. Dioca Tâhului, înmormântat la umbra prunului din cimitir, fusese stâlpul casei sale, crescător de oi și cai cum „n-o fost în tot târgu'. / Caii tare

i-am iubit / și pentru ei am murit / coborând cu fân-u-n vale, / m-a așteptat moartea-n cale“. În universul cotidian al țăranului român, animalele de muncă sunt nelipsite, fiind prezente și în epitaful lui Dumitru al lui Sechere: „caii tare i-am iubit, / la arat, la sămănat, / tot cu caii am lucrat. / Dar bolnav când am căzut, / atunci caii i-am vândut, / căci a lucra n-am putut, / că în patru ani de zile / m-a chinuit boala pe mine“. Și lui Gheorghe Pop i-a fost drag „caru’ cu boi / să duc fân și cu trifoi / iarna să le dau la oi. / Că-n lume cum am trăit, / multă avere am cârmuit“.

Epitafurile de la Săpânța ne arată că, îndeosebi, munca în vederea străngerii averii, pentru ei și urmașii lor, reprezintă țelul vieții țărănești. Gheorghe Pop lucrase în pădure, unde „multe ploi m-au mai pluat“, iar toată viața „am strâns și-am agonisit – / trei căsuri am făcut eu, / am lucrat tare cu greu, / la copii și la nepoți“. Toaderu lu’ Tihai ridicase patru case nepoților săi, câștigând mii de lei din prelucrarea lăunii, însă din nefericire n-a avut timp să se bucure, căci „când o fost să-mi fie bine, / moartea m-o luat pe mine“. Ionu lui Grigore lui Petre, care a trăit 73 de ani, muncise mult: „care unde m-o strigat / pe nimeni n-am refuzat. / Cu caii mult am lucrat / și caii m-o și gătat“, construindu-le case celor trei fii ai săi. Pe un alt gospodar al satului, Ion Turda, versurile îl arată foarte strângător de avere pentru cei doi feciori și o fată: „pentru ei am lucrat mult / cu cergi în țară-am umblat / și mulți bani am câștigat“, dar munca peste măsură l-a răpus: „în Cluj eu m-am gătat / că moartea din piață m-o luat / că boala nu m-o lăsat / până-n pământ m-o băgat. / Și mă duc, lume, din tine / și nu duc nimic cu mine“. Probabil, mulți au murit cu regretul unor neîmpliniri: „Aș fi vrut să mai trăiesc / fata s-o căsătoresc“. Cu sufletul neîmpăcat murise și nevasta lui Ioanu Nacului, la 49 de ani, care nu s-a sfiit să blesteme, căci, deși „am muncit și-am chinuit, / bărbatu’ m-o judecat / că nimica n-am lucrat / numai am șezut în pat. / Măi bărbate, măi bărbate, / Dumnezeu îți facă parte / numa’ dup-a tale fapte“.

Un veritabil tablou al satului este redat prin ocupațiile femeilor. Plecată pe „lumea cealaltă“ la 84 de ani, Mărie Havriș dezvăluie rostul ei în viață: „Cât pe lume am trăit / tot cu oi am găzduit – / primăvara le tundeam/ și lâna¹ o scărmănam, / o torceam ziua la

soare / și făceam cergi în vâltoare / mai torceam și pe-nserat, / să fac cioareci la bărbat“. La fel și Axenia Pop: „cât o fost și vremea me / tors-am lână de oaie / și torceam din ea urzală / ca să țasă bine în tiară. / Am lucrat iute și fin, / nu dejeaba, nici ieftin, / că-mi trebuia să trăiesc, / din doauă mâini să muncesc“. Până să plece degrabă dintre vii, la cei 45 de ani, lângă singurul ei fecior, pe care „iute l-am pus în lut“, Mărie Stan țesuse multe cergi: „multe sculuri am urzit / și tiară mi-am pregătit / și cergile mândre o ieșit / și bărbatu’ l-am iubit“. Până la 71 de ani, și Pop Irina tot cu lâna lucruse: „o torceam ziua la soare / și-mi făceam cergi în vâltoare, / mai torceam seara-n casă / să-mi fac câte-o cerg-aleasă“.

Femeile agoniseau pentru urmași: „pentru ei am lucrat mult / dintr-un leu am făcut tri / și mi-am crescut copii. / La vâltoare am lucrat, / multe cergi am vâlturat“. Tot astfel făcuse și Todosia lui Piroș: „Să strâng la copii avere, / am țesut mult cu plăcere, / că doi feciori am avut, / pentru ei am lucrat mult“.

Viața multor femei din Săpânța poate fi rezumată în versuri precum cele de pe crucea Ioanei Stan: „trag din caier și din fus / ca să fac avere de ajuns. / Doi feciori eu am avut / ca doi brazi ca de pe Prut, / i-am crescut, i-am făcut mari, / să fie făloși și tari“; asemenea, Tosăie lui Lucian, care făcuse din „noapte zi / avere să fac la copii / (...) / numai ca să câștig mult, / ban cu ban am adunat, / ca să fiu la rând în sat“. Mult mai concisă era Anuța lui Ionu Ioanii: „Eu la furcă și la sapă / am lucrat viața toată“.

Au fost însă și câțiva țărani care și-au trăit viața altfel, spre distracția lor și a celorlalți. Toader Pop trăise 60 de ani și-i plăcuse să cânte la clarinet: „drag ne-o fost clănitaru’ / și țuica din paharu’. / Cât am trăit pe pământ, / tot la asta m-am gândit: / să am ce bea și a mânca, / din clănitar a cânta“. În același registru se înscrie și atitudinea unui ginere față de soacra sa, care trăise 82 de ani – așa au apărut acele versuri satirice care vor fi contribuit la notorietatea cimitirului de la Săpânța: „sub această cruce grea / zace biata soacra mea / trei zile de mai trăia/ zăceam eu și citea ea. / Voi, care treceți pe aici, / încercați să n-o treziți / că acasă, dacă vine, / iară-i cu gura pă mine“.

Au fost însă și oameni cu carte, precum învățătoarea Mărie Pop, care mărturisește că „am fo’ mică cucoană, / mama bine m-o

crescut, / batăr tată n-am avut. / Am crescut și-am învățat / și liceu am terminat, / învățătoare-am fost în sat, / mulți copii am învățat / de la unu până la patru / poate-am învățat tot satu' “. Cei înstăriți au avut de suferit sub regimul comunist. Maria Pop, „fată de niam mare“, știa să coase pe ii „semne cu rost“, iar tatăl ei fusese deținut politic: „pe tata ei l-au dus / și la Gherla l-au ascuns, / la Gherla și la Canal, / unde-a muncit în zadar. / Noi am fost vreo șase frați / și am dus greul pe braț“, dintre cei doi copii ai ei, unul ajunsese doctor, ca „să aibă grijă de noi / la necazuri și nevoi“. Amintiri triste avusese și Marie Tălenci despre acele vremuri, când „cheaburi ne-a făcut. / Vai, tare mult am lucrat, / până cotele le-am dat! / De vreo câțiva ani de zile, / gre boală o fost pe mine“. Prin aceleași greutăți trecuse și Stan Todosia a Românesii, care răzbiise viața până la 91 de ani; după arestarea lui Ianoș, „multe ne-o mâncat, / că pă el l-o arestat / și iute l-au condamnat, / averea ni-o confiscat, / fără nimic ei ne-o lăsat“.

Unii nu s-au mai întors de la închisoare, iar nevasta rămasă acasă a făcut cele de cuviință spre odihna sufletului, făcându-i mormânt și cruce: „Figurez aici și eu / Pop Ion Ilieș bărbatul tău, / căci de când m-o rădicat, / înapoi n-am înturnat. / Nu știți unde-s îngropat, / politic m-o condamnat / ca să nu văd al meu sat. / De acasă când m-o luat, / trei copii mici am lăsat, / s-o-nsurat, s-o măritat, / pe mine tot m-a așteptat“. La fel de așteptați erau și cei plecați la război. Ie Ana lui Pip avusese opt copii, însă unul, George, „în război o plecat, / înapoia n-o înturnat, / că pă acolo o răposat / și mult l-am așteptat. / Măi, George, fecioru' meu, / la tine am venit și eu“.

După muncă, agoniseală și distracție, trăite deopotrivă după puterea fiecăruia, înțelesul vieții capătă alte valențe. Îl regăsim în versurile de pe crucea Măriei Pop: „iată, moartea m-o lovit, / atâta pământ mi-o dat / două metere pătrat / atâta-i avere me“.

Din perspectivă etnografică, Cimitirul Vesel reprezintă un argument în favoarea evoluției perpetue a culturii populare. Modelul creației versificatoare a lui Stan Ioan Pătraș se regăsește în acele „versuri funebre“ recitate la căpătâiul mortului, care reprezentau ultimele doleanțe ale acestuia, căci sufletul răposatului rămânea până la 40 de zile printre cei vii, veghind

la urmarea riturilor sale de trecere în lumea fără dor. Epitafurile de pe crucile albastre reflectă o atitudine ireverențioasă în fața morții, opusă pioșeniei creștine, în spiritul unor reminiscențe păgâne care au persistat în cultura populară românească. Ne aflăm în lumea vechilor jocuri și cântece de priveghi, hazlii și violente, precum „Acul“, „Bâza“, „Cocostârcul“, „Calul“, „Leuca“, „Mereorele“, „Țușca“ etc., practicate ca într-o șezătoare la casa mortului, în care actanții purtau măști. Așezate în acest context, versurile funerare de la Săpânța capătă un înțeles pentru o lume dispărută.

Lucian-Valeriu Lefter

Bărbatul, soț și tată

Fiecare dintre noi are în minte un anumit portret al părintelui din mediul rural. Tatăl evocat în textele de pe crucile albastre ale Cimitirului Vesel din Săpânța este un bărbat credincios, care nu conține să aducă mulțumire lui Dumnezeu pentru cel mai de preț dar primit: copiii. Aceștia sunt venerați de părinții lor, care își mărturisesc dorința de a-i ajuta necondiționat și de a face tot ce le stă în puteri ca să ajungă oameni de omenie și de vază în sat: „De mic am lucrat, / meserie-am învățat / și am lucrat tare mult, / și de toate am făcut. / Și dacă m-am însurat, / bună femeie am luat. / Dumnezeu s-o îndurat / și trei copilași ne-o dat. / O crescut, i-am învățat / să fie de cinste-n sat“.

Știm cu toții ce concurență există între membrii comunităților restrânse, concurență în cadrul căreia fiecare își măsoară puterea de muncă, ambiția și destoinicia, reflectate nu doar în averea pe care reușesc să o așeze în decursul vieții, ci și în ajutorul dat copiilor. În mediul rural tradițional, mândria de a fi părinte era strâns legată de acest aspect. Iar dacă fetele și feciorii rămâneau tot în sat ca să-și întemeieze câte o familie, părintele se putea considera cu adevărat fericit. Însă pe vremuri doar cel mai mic dintre feciori alegea să rămână acasă, lui revenindu-i datoria sacră de a-și îngriji părinții până la moarte. Bucuria de a crește nepoți și faptul că, în fiecare zi, măcar unul dintre copii îi călca pragul reprezenta, pentru orice părinte, motivul suprem de mândrie; cu asta se lăudau la orice adunare a bărbaților satului, fie că era vorba despre o slujbă bisericească sau despre o întâlnire la biroul din sat, după slujbă, pentru un păhărel cu pălincă.

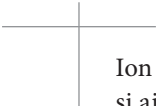
Bărbatul evocat se străduia neîncetat ca să se asigure că fiecare dintre copiii lui o ducea bine. Astfel, și el avea o viață tihnită

și, mai mult decât atât, era și bine văzut în sat. Mândria și orgoliul fiecărui țăran tindeau să devină nemărginite. Maramureșenii le aveau cu toții în sânge, moștenire de la dacii liberi din care se trăgeau. Și nu exista nimeni care să rămână impasibil la eșecurile și necazurile suferite de vreunul dintre copii: „În lume cât am trăit, / bine am găzduit. / trei copii eu am avut, / la toți căsuri le-am făcut, / căsuri mari ca și palate, / la toți le-am făcut de toate. / Măi, Tode, Ileană, Mărie, pe mine mă-ți pomeni, / pe mine și-a voastră mamă – / v-am fost părinți de bună seamă“.

Tatăl era stâlpu casei, el le arăta copiilor drumul în viață. Era cel care făcea tot posibilul ca, până la vârsta majoratului, să-i facă oameni împliniți, capabili să răzbească în viață. Dar tatăl, oricât ar fi fost de destoinic, nu putea reuși fără un ajutor pe măsură. Femeia de lângă el reprezenta ajutorul de nădejde care îi oferea liniștea și atenția de care avea nevoie după o zi de trudă grea, la câmp ori la mină. Întrucât nu trebuia să se preocupe de treburile casnice, grație femeii, bărbatul putea să-și atingă țelurile – mai mici sau mai mari – definite pe termen lung. Odată ajuns la finalul vieții, el voia însă ca eforturile lui să fie răsplătite de către cei care rămâneau în urma sa prin „jăle“ și „pomenire“: „Doi copii eu am avut / și bine mi i-am crescut – / fata e cu facultate, / fecioru-n străinătate. / Irina, a mea soție, / mult va plânge după mine“.

Cu alte cuvinte, rânduielile bisericesti și pomenirea morților de către cei vii reprezentau, pentru bărbatul din Săpânța, mulțumirea deplină și suprema dovadă a recunoștinței din partea soției și a copiilor.

Aici eu mă odihnesc,
Grigore Pop mă numesc.
Cât am fost – și n-am fost mult –
am făcut tot ce-am vrut.
După ce m-am însurat,
dracu' coada și-a băgat.
Când el intră într-o casă,
bine n-are cum să iasă. Trei suflete a vătămat,
pe al meu mi l-a gătat. Când dragostea a fost mai mare,
și-a făcut a lui lucrare,
că viața o lăsai
la 40 de ani.

Ion Monga mă numesc
și aici mă odihnesc.
De cucon mic am muncit
în lume cât am trăit,
am fost mai mare fecior,
la părinți de ajutor.
Dacă m-am căsătorit,
o cucoană mi-o murit
în accident de motor
și-am trăit cu amar și dor.
Dumnezeu s-o îndurat,
doi feciori în loc mi-o dat
și i-am învățat meserie –
mecanici, cum mi-o plăcut mie.

Mă odihnesc pe vecie,
Ionu Mării Tosăii mi-o zis mie.
În lume cât am trăit,
orice lucru am iubit.
Tata-n America o plecat,
înapoi n-o înturnat.
Greu mi-o fost în viață mult,
fără de tată crescut. Am crescut, m-am însurat,
cinci copii Domnul mi-o dat,
de ei m-am bucurat,
de ei, de nepoți,
tare i-am iubit pe toți!
O rămas soția mea
să se bucure și ea
câte zile o avea.

Din a me copilărie,
Mihaiu lui Mihaiu mi-o zis mie.
De mic am lucrat,
meserie-am învățat
și am lucrat tare mult
și de toate am făcut.
Și, dacă m-am însurat,
bună femeie am luat.
Dumnezeu s-o îndurat
și trei copilași ne-o dat.
O crescut, i-am învățat
să fie de cinste-n sat.
De Mihai ne-am supărat,
că tânăr l-am îngropat,
mare necaz am avut
că nu m-o pus
pe mine-n loc.

Aici eu mă odihnesc,
Șteț Toader mă numesc.
Eu voi spune traiul meu,
că de mic am dus-o greu,
până m-am căsătorit
binili nu l-am găsit,
Tatăl Sfânt s-o îndurat,
bună soție mi-o dat.
Și m-am făcut pădurar,
prin păduri am fost mulți ani.
O fost un servici ușor
pădurar pe la ocol,
ușor mi-o ieșit banul
cum marcam eu cu ciocanul.

Aici eu mă odihnesc,
Stan Gheorghe Tâhu mă numesc.
De tinerel băiet
mi-o plăcut să fiu soldat
și mi-o plăcut armata,
ca să apăr patria.
Mi-o plăcut și viața,
copiii și nevasta
și mi-o fost musai să-i las
cu amar și cu năcaz.
Dumnezeu așa o lăsat,
să te duci când ești chemat,
prea degrabă,
când mi-o fost lumea mai dragă.
Ca viața o lăasai
la 55 de ani.

Aici eu mă odihnesc,
Holdiș Ion a lui Petru mă numesc.
În lume cât am trăit,
bine am găzduit,
trei copii eu am avut,
la toți căsuri le-am făcut,
căsuri mari, ca și palate,
la toți le-am făcut de toate.
Măi, Tode, Ileană, Mărie,
pe mine mă-ți pomeni,
pe mine și-a voastră mamă –
v-am fost părinți de bună seamă.
Și eu viața o lăsai
la 81 de ani.

Cât în lume am trăit,
Pop Ion Poroncioc m-am numit.
Cât am fost pe lume viu
om de triabă am vrut să fiu,
grădină mândră am făcut
și în ea am lucrat mult.
Două femei am avut,
de amândouă mi-o plăcut.
Patru copii am avut,
de omenie i-am crescut.
Tu, Mărie, a me soție,
ti-am lăsat în văduvie.
Mărie, tu te grijă
și pe mine mă jăle
până ai veni la mine.
